

Міністерство освіти і науки України
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

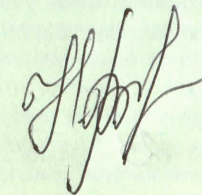
БОРБИЧ НАТАЛІЯ ВІТАЛІВНА

УДК 377.8.035

**ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНИХ КОЛЕДЖІВ**

13.00.05 – соціальна педагогіка

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2013

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Східноєвропейському національному університеті імені Лесі Українки, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук
Бойчук Петро Микитович,
Луцький педагогічний коледж,
директор

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, доцент
Зарубінська Ірина Борисівна,
Національний авіаційний університет,
проректор з міжнародних зв'язків;

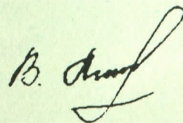
кандидат педагогічних наук, доцент
Шахрай Валентина Михайлівна,
Відкритий міжнародний університет
розвитку людини «Україна»,
Білоцерківський інститут економіки та управління,
доцент кафедри соціальної роботи

Захист відбудеться «26» червня 2013 р. о «13» годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.09 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9).

Автореферат розісланий «23» травня 2013 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л. М. Вольнова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Сучасна ситуація в Україні характеризується трансформацією соціальних та культурних умов, що визначає необхідність виховання молоді, здатної до активного включення в соціальне життя країни. Особливої ваги набуває проблема пошуків шляхів оптимізації соціального становлення підростаючого покоління, формування його життєвої компетентності як передумови на шляху особистості до успішного самоствердження та взаємодії із соціальним середовищем.

Спираючись на низку державних документів, таких, як Конституція України, Закони України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про вищу освіту» визначено стратегічними завданнями освіти всебічний розвиток особистості, її інтелектуальних здібностей, здатності реалізувати себе в дослідницькій діяльності, що сприяє відповідній підготовці майбутнього фахівця. Саме майбутніх фахівців система вищої професійної освіти повинна забезпечити ефективним інструментарієм щодо їх життєвої адаптації в мінливих соціальних умовах, сформуванню ціннісних установок та практичних вмінь ефективної взаємодії й соціально компетентної поведінки, які реально підтримують будь-які соціально-рольові функції, значущі для життєдіяльності людини і суспільства, здатність продуктивно взаємодіяти із соціальним середовищем, постійно самовдосконалюватися.

Найбільш мобільною соціальною групою є студенти вищих навчальних закладів, основною діяльністю яких є підготовка до виконання професійних та соціальних ролей, відносна самостійність, підвищена потреба в соціальній активності, прагнення до соціального становлення. Проте на сьогоднішньому етапі розвитку суспільства процес формування соціальної компетентності студентів вищих навчальних закладів, зокрема педагогічних коледжів, не можна назвати повноцінним. Студенти, за період навчання накопичуючи певний досвід професійної діяльності, не завжди готові до соціальної гнучкості, відповідальності, безконфліктного співіснування та трансформації соціальних цінностей, що є основою для формування соціальної компетентності особистості.

Проблема компетентності особистості є комплексною, її вивчають філософські, психологічні, педагогічні науки. Зокрема, розумінню сутності компетентнісного підходу сприяли, в першу чергу, ідеї зарубіжних дослідників (І. Зимня, Д. Макклеленд, М. Матуш, У. Пфінгстен, Дж. Равен, К. Рубін, В. Слот, Х. Спаньярд, Р. Хінтч, В. Хутмахер, А. Хуторської та ін.), а також низка адміністрованих положень ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ, Ради Європи, Міжнародного департаменту стандартів та ін.

Погляди й ідеї вітчизняних дослідників стали вагомим внеском у формування методологічних засад компетентнісного підходу до змісту освіти (М. Артьомова, В. Бедь, І. Драч, О. Овчарук, О. Пометун та ін.), окреслення сутності та видів компетентності (С. Архипова, І. Бех, Л. Вольнова, Г. Гавришак, П. Горностаї, І. Міщенко, О. Павленко, Л. Сохань, В. Шахрай та ін.), встановлення якостей і чинників, які визначають соціальну компетентність особистості (М. Докторович, І. Закір'янова, І. Єрмаков, Л. Лепіхова, А. Мельник, О. Михайлов, О. Позднякова, В. Радул, С. Руденко та ін.).

Базовими для нашого наукового пошуку стали дослідження учених, у яких розглянуто проблеми професійної підготовки студентів (П. Бойчук, Р. Вайнола,

С. Доценко, А. Капська, О. Карпенко, О. Матвієнко, Л. Міщик, А. Нісімчук, Д. Пашенко та ін.), та деякі аспекти формування соціальної компетентності студентів вищих навчальних закладів (Д. Єгоров, І. Зарубінська, І. Захарова, Р. Скірко, О. Усик та ін.), і зокрема майбутніх учителів (Н. Білоцерківська та ін.). Проте питання формування соціальної компетентності студентів педагогічних коледжів поки що не стало предметом самостійного дослідження. Так, потребує уточнення саме поняття соціальної компетентності студентів педагогічних коледжів як педагогічної категорії, нез'ясованою залишається структура означеного феномена, недостатньо обґрунтованою є методика діагностики соціальної компетентності як цілісної особистісної характеристики студентів педагогічних коледжів.

Означена ситуація уповільнює впровадження компетентнісного підходу в практику навчально-виховного процесу педагогічних коледжів. Як наслідок, студенти часто не здатні самостійно висувати та продуктивно розв'язувати завдання, що передбачають активну соціальну взаємодію, не володіють уміннями й навичками соціального мислення, соціальної фасилітативності, рефлексії, роботи в команді, запобігання конфліктам та вирішення їх, не завжди здатні актуалізувати механізми професійного й особистісного самовдосконалення.

Відсутність системних наукових досліджень із вказаних питань актуалізує також *суперечності* між: соціальними потребами у фахівцях, здатних до здійснення ефективної соціальної взаємодії, передбачення наслідків соціальної поведінки та недосконалістю підготовки студентів педагогічних коледжів у системі професійної освіти; новими соціальними потребами у формуванні соціальної компетентності студентів педагогічних коледжів і недооцінкою цього процесу в сучасній системі вищої освіти; визнанням необхідності вдосконалення підготовки студентів у педагогічних коледжах до соціальної діяльності та відсутністю науково обґрунтованих педагогічних умов ефективного формування соціальної компетентності студентів.

Необхідність усунення вказаних суперечностей вимагає осмислення й обґрунтування теоретико-методичних засад підготовки фахівця, здатного вирішувати професійні завдання, бути конкурентоспроможним на ринку праці, мати необхідні для цього соціальні вміння та навички, зумовили вибір теми дослідження: **«Формування соціальної компетентності студентів педагогічних коледжів»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана відповідно до тематичного плану наукових досліджень Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки та є складовою частиною комплексної теми «Теоретико-методичні засади світоглядної освіти молоді» (№ держреєстрації 0110U000023, наказ МОН від 22.07.2009 № 686).

Тему дисертації затверджено Вченою радою Волинського державного університету імені Лесі Українки (протокол № 8 від 31.03.2011 р.) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 5 від 24.05.2011 р.).

Мета дослідження – обґрунтувати, розробити структуру процесу формування соціальної компетентності студентів педагогічних коледжів, виявити, впровадити та перевірити педагогічні умови ефективної реалізації цього процесу.

Відповідно до мети було окреслено такі **завдання дослідження**:

1. З'ясувати сутність, структуру, функції соціальної компетентності та особливості її формування у студентів педагогічних коледжів.
2. Обґрунтувати критерії, показники та виявити рівні сформованості соціальної компетентності студентів педагогічних коледжів.
3. Теоретично обґрунтувати і розробити структуру процесу формування соціальної компетентності студентів педагогічних коледжів.
4. Визначити ефективність педагогічних умов та змістового наповнення процесу формування соціальної компетентності студентів педагогічних коледжів.

Об'єкт дослідження – процес формування соціальної компетентності студентів педагогічних коледжів.

Предмет дослідження – структура, педагогічні умови та змістове наповнення процесу формування соціальної компетентності студентів педагогічних коледжів.

Для реалізації основних завдань на різних етапах роботи застосовано комплекс **методів дослідження**, а саме: *теоретичних* – аналіз соціально-педагогічної, філософської, психологічної літератури, вивчення нормативно-правових документів у сфері освіти з метою визначення понятійно-категоріального апарату дослідження, порівняння, систематизація, узагальнення з метою визначення та уточнення основних понять дослідження, контент-аналіз з метою окреслення суттєвих ознак соціальної компетентності; *моделювання та структурно-функціонального аналізу* – для виокремлення змісту, педагогічних умов, розробки структури соціальної компетентності студентів та відповідної процедури її формування в навчально-виховному процесі педагогічного коледжу; *емпіричних* – анкетування, інтерв'ювання, тестування, бесіда, педагогічне спостереження, самоспостереження, самооцінка для визначення рівнів розвитку соціальної компетентності студентів, її специфічних рис і динаміки формування; *педагогічний експеримент* (констатувальний, формувальний, контрольний) для перевірки ефективності педагогічних умов, змісту, форм та методів формування соціальної компетентності студентів, визначення кількісних і якісних показників її сформованості; *математичної статистики* (критерій однорідності $\chi^2_{\text{емп}}$) з метою перевірки ефективності експериментальної роботи.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять: концептуальні положення філософії, психології та педагогіки про виховання і розвиток особистості (К. Абульханова-Славська, М. Аргайл, І. Бех, Л. Божович, Л. Виготський, І. Кон, Г. Костюк та ін.); концепції соціально-педагогічної діяльності (О. Безпалько, І. Зверева, А. Капська, М. Лукашевич, Л. Міщик, В. Москаленко, А. Мудрик, С. Харченко та ін.); базові положення компетентнісного підходу (П. Горностаї, І. Зимня, О. Овчарук, Дж. Равен, А. Хуторської та ін.); закономірності проявів соціальної активності й соціального досвіду індивіда (І. Андрєєва, О. Бодальов, І. Закір'янова, Л. Лепіхова, А. Реан, Д. Ушаков та ін.); принципи професійної підготовки студентів (П. Бойчук, Р. Вайнола, С. Доценко, О. Карпенко, О. Матвієнко, А. Нісімчук, Д. Пашенко, О. Падалка та ін.); теоретичні засади формування професійної (С. Архипова, І. Бех, А. Маркова, С. Татарничева, В. Турчанинова та ін.) та соціальної компетентності особистості (Н. Білоцерківська, Л. Вольнова, М. Докторович, І. Зарубінська, Д. Єгоров, І. Єрмаков, Н. Рототаєва, В. Шахрай та ін.).

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що:

– *вперше теоретично обґрунтовано* структуру, зміст та педагогічні умови формування соціальної компетентності студентів педагогічних коледжів (модифікація змісту навчально-виховного процесу; ефективні форми і методи навчально-виховної роботи в коледжі; вплив соціально-педагогічних чинників формування соціальної компетентності студентів; ефективне управління формуванням соціальної компетентності студентів педагогічних коледжів); *окреслено* етапи формування соціальної компетентності студентів (організаційно-діагностичний, когнітивний, діяльнісно-практичний, результативно-оцінювальний); *визначено й охарактеризовано* структурні компоненти (когнітивний, мотиваційно-ціннісний, діяльнісний, рефлексивний) соціальної компетентності; *представлено* трактування поняття «соціальна компетентність студентів педагогічних коледжів»; *визначено* критерії (когнітивний, ціннісно-мотиваційний, діяльнісно-практичний, рефлексивно-саморегулятивний), показники та рівні (початковий, низький, середній, достатній, високий) сформованості соціальної компетентності студентів педагогічних коледжів;

– *уточнено* поняття «соціальна компетентність» та функції соціальної компетентності (інформаційно-пізнавальна, поведінково-діяльнісна, адаптивна, прогностична, комунікативна, рефлексивна);

– *подальшого розвитку* набули форми (індивідуальні, колективні, групові) та методи (традиційні, інтерактивні), які виявилися дієвими у формуванні соціальної компетентності студентів педагогічних коледжів.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що: впроваджено педагогічні умови формування соціальної компетентності студентів педагогічних коледжів; розроблено програму вибіркової навчальної дисципліни «Формування соціальної компетентності майбутнього вчителя»; підготовлено й апробовано навчально-методичні матеріали (комплекс методик, тренінгові заняття) для забезпечення викладання дисципліни на основі використання інтерактивних форм та методів роботи; модернізовано зміст позааудиторної роботи відповідно до змісту навчальної дисципліни; розроблено та впроваджено методику діагностики соціальної компетентності студентів педагогічних коледжів.

Матеріали дисертації можуть бути використані соціальними педагогами при організації соціально-педагогічної роботи зі старшими підлітками та юнаками; викладачами вищих навчальних закладів у процесі позааудиторної роботи зі студентами та при підготовці студентів до різних видів практики.

Наукові положення дисертації *впроваджено* у практику соціально-виховної роботи Володимир-Волинського педагогічного коледжу імені А. Ю. Кримського (довідка № 39 від 07.02.2013 р.), Луцького педагогічного коледжу (довідка № 32 від 07.02.2013 р.) Волинської області, Дубенського коледжу Рівненського державного гуманітарного університету (довідка № 63 від 08.02.2013 р.) Рівненської області.

Констатувальним експериментом було охоплено 256 студентів, формувальним – 446 студентів педагогічних коледжів (експериментальну вибірку склали 225 студентів, контрольну – 221). На різних етапах дослідження до роботи було залучено 21 викладач, 30 кураторів груп та 3 керівники навчальних закладів

Особистий внесок здобувача. У статті «Педагогічний процес формування соціальної компетентності студентів педагогічних коледжів», опублікованій у співавторстві з П. Бойчуком, авторським є аналіз структури та педагогічних умов формування соціальної компетентності студентів педагогічних коледжів.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дослідження представлено у доповідях та повідомленнях на наукових і науково-практичних конференціях різного рівня: *міжнародних* – «Друга міжнародна соціально-педагогічна конференція студентів і молодих науковців» (Луцьк, 2007), «Соціально-педагогічні аспекти сприяння здоров'ю учнівської та студентської молоді» (Луцьк, 2008), «Відповідальне ставлення до здоров'я: теорія та технології» (Луцьк, 2010), «Социально-педагогическая и медико-психологическая поддержка развития личности в онтогенезе» (Брест, 2011), «Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень» (Луцьк, 2011–2012), «Освіта дорослих як фактор розвитку дорослої людини в умовах сучасних соціальних змін» (Черкаси, 2012), «Етнопеддагогіка: діалог культур» (Хмельницький, 2012), *всукраїнських* – «Інформаційні технології в педагогічній освіті» (Луцьк, 2006), «Україна наукова» (Київ, 2007), «Українська наука в мережі Інтернет» (Київ, 2008), «Перший крок у науку» (Луганськ, 2011), «Другі Сіверянські соціально-психологічні читання» (Чернігів, 2011), «Актуальні проблеми іншомовної комунікації: лінгвістичні, методичні та соціально-психологічні аспекти» (Луцьк, 2012), «Треті Сіверянські соціально-психологічні читання» (Чернігів, 2012), «Актуальні проблеми підготовки фахівців на сучасному етапі» (Луцьк, 2013).

Результати дисертаційного дослідження обговорювались на засіданнях вченої ради Педагогічного інституту Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, професорської ради Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, звітних конференціях Луцького педагогічного коледжу (2009–2013 рр.).

Публікації. Основний зміст та результати дисертаційного дослідження відображено у 28 працях. Серед них: 1 навчально-методичний посібник, 11 статей у наукових фахових виданнях України (10 одноосібних, 1 стаття у співавторстві), 4 – у наукових журналах і збірниках праць, 12 – у збірниках матеріалів конференцій.

Загальний обсяг особистого доробку становить 15,18 друкованих аркушів.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається із вступу, двох розділів, висновків, додатків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 247 сторінок, із них – 183 сторінки основного тексту. 9 додатків складають 31 сторінку. Робота вміщує 9 таблиць та 19 рисунків на 27 сторінках. Список використаних джерел налічує 295 найменувань, з них – 11 іноземною мовою.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У *вступі* обґрунтовано актуальність і доцільність теми дослідження, визначено його мету, завдання, об'єкт і предмет; представлено основні теоретико-методологічні засади та методи пошукової роботи; розкрито наукову новизну і практичне значення одержаних результатів; подано інформацію про їх апробацію та впровадження, надано відомості про структуру роботи.

У першому розділі – «*Теоретичні основи проблеми формування соціальної компетентності студентів педагогічних коледжів*» – здійснено порівняльний

аналіз понять «компетентність» та «компетенція»; уточнено поняття «соціальна компетентність», визначено структуру та функції цього феномена; подано трактування поняття «соціальна компетентність студентів педагогічних коледжів»; визначено критерії, показники та виявлено рівні сформованості соціальної компетентності студентів педагогічних коледжів.

Наголошено, що у формуванні соціальної компетентності студентів педагогічних коледжів провідною є роль освіти. При цьому саме компетентнісний підхід є одним із важливих концептуальних принципів, який визначає сучасну методологію оновлення змісту освіти та підготовки фахівців.

Констатовано інтегративний, міждисциплінарний та надпредметний характер компетентності, яка трактується вченими як: набір умінь, навичок (С. Макаров, В. Цветков та ін.), сукупність досвіду (Т. Коновалова та ін.), здатність, здібність (І. Ермаков, Є. Холостова та ін.), ефективна модель дії (В. Слот, Х. Спаньярд та ін.), здатність впливати на «зовнішні» обмеження в процесі виконання цікавої для людини діяльності (Дж. Равен та ін.) тощо.

Спираючись на праці вітчизняних (Н. Бібік, О. Овчарук, О. Пометун, О. Савченко та ін.) та зарубіжних дослідників (А. Деркач, Е. Зеєр, І. Зимня, М. Матуш, С. Рачева та ін.), проаналізовано ознаки компетентностей, перелік ключових компетентностей, їх складові й сторони, що дозволило констатувати: поняття «компетенція» позначає сферу застосування знань, умінь і навичок людини; поняття «компетентність» відображає засвоєну як особистісний досвід сукупність знань, умінь, навичок людини.

Дефінітивний аналіз соціальної компетентності (К. Абульханова-Славська, С. Архипова, І. Андреева, С. Бахтеева, П. Горностай, А. Гудзовська, Ю. Ємельянов, І. Ермаков, М. Докторович, С. Зільберман, Л. Лепіхова, А. Маркова, В. Радул, Л. Сохань, В. Шахрай та ін.) засвідчив комплексність цього поняття та ототожнення з такими категоріями, як: «соціальна зрілість», «моральна компетентність», «комунікативна компетентність», «життєва компетентність», «соціально-психологічна компетентність», «професійна компетентність» тощо.

У нашому дослідженні *соціальна компетентність* визначається, як набута здатність особистості гнучко й конструктивно орієнтуватися в постійно мінливих соціальних умовах та ефективно й творчо взаємодіяти із соціальним середовищем. Встановлено, що соціальна компетентність може стосуватися як однієї конкретної людини, так і всієї соціальної групи і передбачає наявність не лише системи знань, умінь, навичок і досвіду діяльності, а й сформованість життєвих і професійних цінностей, самостійності, певного рівня освіченості та здатності ефективно вирішувати нові нестандартні завдання. Означене дозволило окреслити характерні *ознаки соціальної компетентності*: гнучкість і диференційність.

Наголошено, що соціальна компетентність є складним *структурованим* (когнітивний, мотиваційно-ціннісний, діяльнісний, рефлексивний компоненти) та *багатофункціональним* (інформаційно-пізнавальна, поведінково-діяльнісна, адаптивна, прогностична, комунікативна, рефлексивна функції) явищем, яке в змістовому аспекті характеризується засвоєнням соціальних норм та формуванням соціальних якостей, умінь і навичок; у процесуальному аспекті – взаємодією соціуму та особистості.

Доведено, що соціальна компетентність є необхідною умовою успішної діяльності студентів педагогічних коледжів. Це зумовлено двома чинниками. По-перше, саме соціальна компетентність фахівця свідчить про оволодіння ним не лише навичками професійної діяльності (здатність до співробітництва, розв'язання дидактичних проблем, прийоми професійного спілкування тощо), але й соціальною відповідальністю за результати своєї професійної праці, що є необхідним для повноцінного виконання соціальних функцій фахівця освітньої сфери. По-друге, соціальна компетентність студентів педагогічних коледжів є показником якісного рівня їх соціалізації, оскільки пов'язана із суспільним життям і передбачає інтеграцію людини в соціумі, взаємодію з ним, здатність діяти у ньому, виконувати соціальні ролі, бути мобільною. При цьому *соціальну компетентність студентів педагогічних коледжів* розглянуто як багатоаспектний процес соціального становлення особистості, який спрямований на розвиток когнітивного, мотиваційно-ціннісного, діяльнісного та рефлексивного компонентів соціальної компетентності, що сприяють ефективній реалізації соціально-компетентної діяльності студентів. Соціальна компетентність є результатом професійної підготовки майбутніх педагогів у коледжі та проявляється в готовності студентів творчо вирішувати професійні завдання, пов'язані із творенням особистості учня, формуванням його як активного громадянина своєї держави, підготовкою до активного входження в суспільство.

Відзначено, що формування соціальної компетентності студентів зумовлене загальними закономірностями навчально-виховного процесу та змістом професійної підготовки студентів педагогічних коледжів. Серед наукових *підходів до формування соціальної компетентності*, які дають змогу ефективно впливати на сферу соціальних відносин і самореалізацію студентів педагогічних коледжів, виокремлено особистісно зорієнтований, гуманістичний, компетентнісний, системно-структурний та діяльнісний.

Виявлено, що *особливості формування соціальної компетентності студентів педагогічних коледжів* зумовлені, по-перше, сенситивністю старшого підліткового віку (або раннього юнацького), який нерозривно пов'язаний із вибором життєвої позиції, становленням ідентичності, пізнанням внутрішнього світу й зумовленою цим потребою самовизначення у житті (формується соціальна зрілість), розвитком соціального мислення і саморегуляцією поведінки, розширенням рольового репертуару. По-друге, соціальна компетентність залежить від успішності протікання процесу соціалізації студента в нових умовах середовища педагогічного коледжу (соціальних, дидактичних, професійних та ін.), де він включається в особливу систему взаємовідносин, спілкування з педагогами різного профілю, з дорослими людьми, ровесниками, займаючи серед них нове місце і виконуючи нові функції.

Розглядаючи соціальну компетентність як складне особистісне утворення, ми визначили й обґрунтували *критерії* та відповідні їм *показники сформованості соціальної компетентності студентів педагогічних коледжів*: *когнітивний критерій* (загальна успішність студента, якість світоглядних і людинознавчих знань, ставлення до збагачення й поглиблення соціально-професійних знань, навички самоосвіти, педагогічного пошуку, креативність мислення, оволодіння методами наукового пізнання); *ціннісно-мотиваційний критерій* (чіткість ієрархії цінностей, умотивованість майбутнього вчителя до творчої педагогічної діяльності, потреба в міжособистісній

соціальної взаємодії); *діяльнісно-практичний критерій* (усвідомлення професійних дій і рішень, соціальний інтелект, соціальна активність); *рефлексивно-саморегулятивний критерій* (усвідомлення рольової поведінки, комунікативна толерантність, адекватність самооцінки, переконаність у необхідності саморозвитку та самовдосконаленні, самостійність у прийнятті рішень, готовність до саморегуляції, рівень соціальної зрілості). Визначені критерії та показники сформованості соціальної компетентності стали основою для виявлення *рівнів* (початковий, низький, середній, достатній і високий) сформованості цієї якості у студентів педагогічних коледжів.

Під час констатувального експерименту, який проводився упродовж 2008/2009 н. р., до роботи було залучено 256 студентів Луцького, Володимир-Волинського та Дубенського педагогічних коледжів. Для визначення рівня сформованості соціальної компетентності студентів за кожним із критеріїв було розроблено та впроваджено *методику діагностики соціальної компетентності майбутнього вчителя*:

1) за когнітивним критерієм – контент-аналіз, аналіз студентських робіт, бесіда, спостереження, аналіз творчих завдань, тест незавершених речень;

2) за ціннісно-мотиваційним критерієм – анкетування, бесіда, спостереження, методики експрес-діагностики соціальних цінностей особистості («Ціннісні орієнтації» М. Рокича, «Мотивації професійної діяльності» К. Земфір в модифікації А. Реана);

3) за діяльнісно-практичним критерієм – спостереження, аналіз студентських робіт, незалежна експертна оцінка, оцінка методистів з практики, анкетування, бесіда, тестові методики («Діагностика лідерських здібностей» Є. Жарикова та Є. Крушельницького, «КОЗ-1», «Діагностика соціального інтелекту» Дж. Гілфорда і М. Саллівена, «Виявлення творчого потенціалу» Н. Кіршевої та Н. Рябчикової та ін.);

4) за рефлексивно-саморегулятивним критерієм – анкетування, спостереження, бесіда, тестові методики («Діагностика комунікативної толерантності» за В. Бойко, «Самооцінка психологічної адаптивності», «Діагностика індивідуальних особливостей саморегуляції» за В. Моросановою, «Діагностика здатності до співпереживання» С. Дідато, «Методика оцінки рівня самоактуалізації» А. Шострома, «Методика виявлення рівня соціальної зрілості», «Методика дослідження самооцінки» та ін.).

Встановлено, що за когнітивним критерієм у студентів переважає середній рівень сформованості соціальної компетентності (41,01 % – 105 осіб). При цьому 185 студентів, маючи хорошу успішність і непогану якість засвоєння світоглядних знань, недостатньо вмотивовані на творчий пошук більш повної інформації (72,26 %), 167 осіб не схильні до організації самостійної роботи (65,23 %) тощо.

За ціннісно-мотиваційним критерієм загалом у 25,39 % опитаних (65 осіб) виявлено високий і достатній рівні соціальної компетентності. Значна частина студентів не усвідомлюють взаємозалежності майбутніх життєвих досягнень від якості здобутої освіти та рівня соціальної активності (54,29 % – 139 осіб), не задумувалися над проблемою гуманності у відносинах з іншими людьми (15,23 % – 39 осіб), допускають приниження людської особистості, її образу, використання (10,15 % – 26 осіб) тощо.

За діяльнісно-поведінковим критерієм констатовано високий і достатній рівні соціальної компетентності у 22,26 % (57 осіб), а низький і початковий – у 44,92 % (115 осіб). Як результат, за рівнем розвитку здатності розуміти логіку розвитку ситуацій взаємодії середній показник по студентській групі 1,8 балів, а за чутливістю до характеру і відтінків людських взаємовідносин – 2,7 бали з максимальних 5.

Значна частина студентів (42,96 % – 110 осіб) мають низький і початковий рівні соціальної компетентності за рефлексивно-саморегулятивним критерієм. Серед опитаних: 56,25 % (144 особи) – виявили байдужість до свого становища у студентській групі; 24,21 % (62 особи) – мають низький рівень сформованості комунікативної толерантності; 34,76 % (89 осіб) – низький рівень емпатійності. При тому, що лише третина опитаних (30,07 % – 77 осіб) прагнуть до самопізнання і ще менше (7,81 % – 20 осіб) є самоактуалізованими.

Узагальнення отриманих результатів дозволило говорити про те, що навчально-виховний процес у педагогічному коледжі є важливим чинником формування соціальної компетентності особистості студента. Однак професійна підготовка студентів педагогічних коледжів зорієнтована переважно на здобуття знань і вмінь (когнітивний компонент), а тому не дозволяє повною мірою задовольняти потреби студентів в оволодінні різними стилями й способами конструктивної міжособистісної взаємодії, розвитку їх досвіду адекватної поведінки в складних ситуаціях, формуванні чіткої соціальної позиції та соціальної зрілості. Як результат, високий рівень сформованості соціальної компетентності проявляється лише у 2,34 % студентів педагогічних коледжів (6 осіб), достатній – у 22,26 % (57 осіб), середній – у 36,71 % (94 особи), низький – у 31,64 % (81 особа), початковий – у 7,03 % (18 осіб).

У другому розділі – «*Педагогічний процес формування соціальної компетентності студентів педагогічних коледжів*» – розроблено та впроваджено структуру і педагогічні умови формування соціальної компетентності студентів педагогічних коледжів; розроблено програму вибіркової навчальної дисципліни «*Формування соціальної компетентності майбутнього вчителя*»; підбрано та апробовано комплекс інтерактивних форм, методів і прийомів роботи, що забезпечили ефективне формування соціальної компетентності студентів педагогічних коледжів.

На основі аналізу результатів констатувального експерименту доведено недостатню ефективність упроваджуваних форм, методів і заходів та визначено недоліки навчально-виховної роботи у педагогічних коледжах щодо формування соціальної компетентності студентів. З метою вирішення порушеної проблеми у ході дослідження було теоретично обґрунтовано та розроблено *структуру процесу формування соціальної компетентності студентів педагогічних коледжів* (рис. 1). Вона відображає теоретико-конструктивну технологію організації навчально-виховного процесу в педагогічних коледжах та є цілісною системою. Її *метою* є: формування соціальної компетентності студентів педагогічних коледжів. Подальша конкретизація цієї мети відображена у *завданнях*: усвідомлене оволодіння студентами системою соціальних знань (про світ, людину, суспільство, способи взаємодії людей у суспільстві, сутність, структуру, функції соціальної компетентності); розвиток соціально-особистісних якостей (гуманізм, соціальна відповідальність, активність, толерантність, емпатія, комунікативність), які пов'язані з реалізацією соціально компетентної поведінки; розвиток соціального інтелекту, соціальної фасилітативності, рефлексивних і саморегулятивних умінь та соціальної зрілості особистості; формування соціально-компетентної поведінки (здійснення ефективної соціальної взаємодії, прогнозування наслідків соціальної поведінки, самоуправління власною поведінкою).

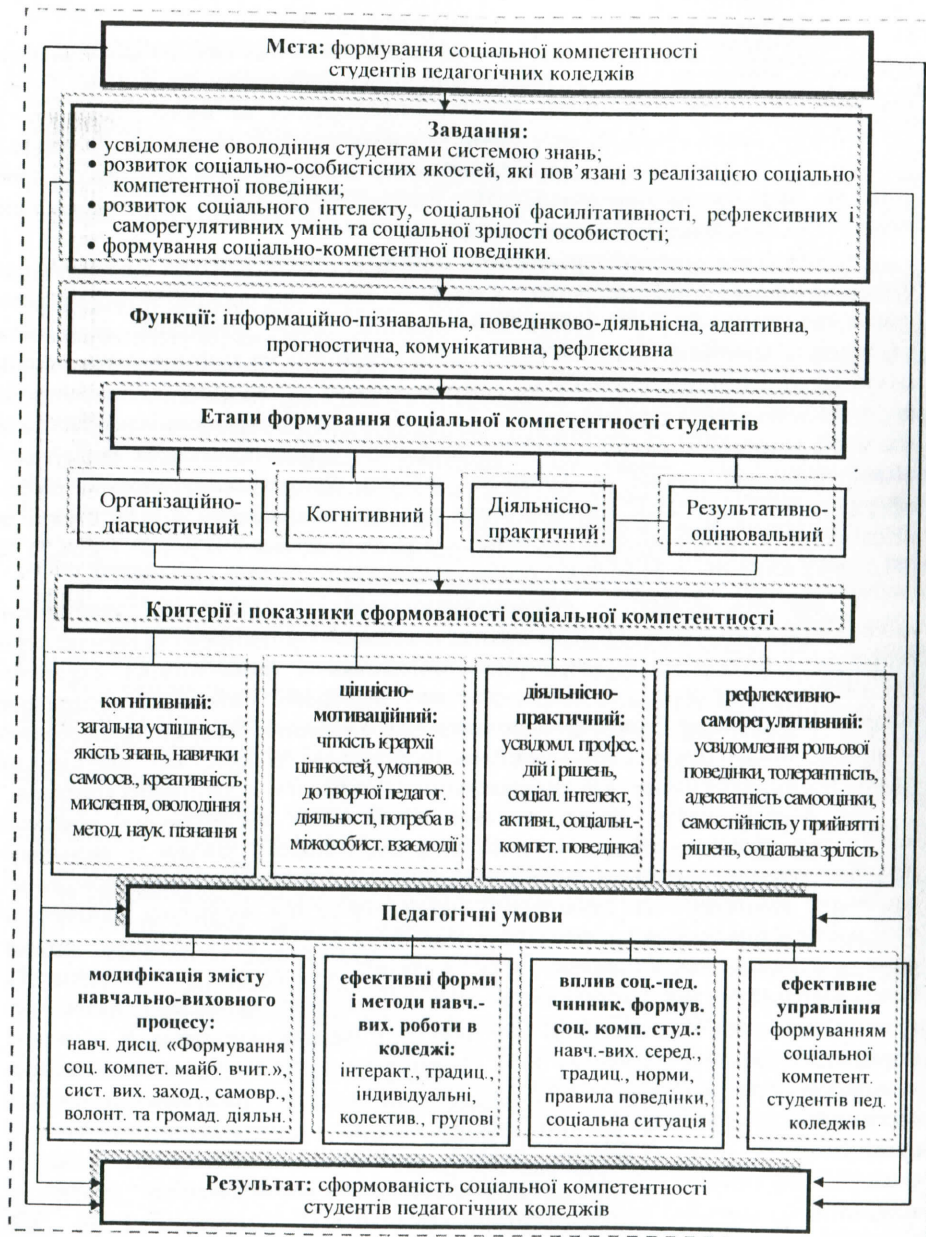

Рис. 1. Структура процесу формування соціальної компетентності студентів педагогічних коледжів

Окреслено *етапи формування соціальної компетентності студентів педагогічних коледжів*. Перший – *організаційно-діагностичний* – передбачав чітке визначення мети і завдань процесу формування соціальної компетентності студентів, розробку програми та інструментарію експериментального дослідження (визначення досліджуваних понять, вибір і обґрунтування методик дослідження, розробка анкет, тематики творчих завдань); окреслення критеріїв, показників, рівнів і дослідження реального стану сформованості соціальної компетентності студентів педагогічних коледжів на констатувальному етапі; розробка програми спецкурсу (в подальшому – вибіркової навчальної дисципліни) «Формування соціальної компетентності майбутнього вчителя».

На другому – *когнітивному етапі* – нами обґрунтовано наукові підходи до реалізації процесу формування соціальної компетентності студентів педагогічних коледжів; теоретично розроблено й охарактеризовано компоненти структури процесу формування соціальної компетентності студентів педагогічних коледжів (мета, завдання, функції, етапи, педагогічні умови, результат).

Третій, *діялісно-практичний*, визначено як основний етап формування соціальної компетентності студентів педагогічних коледжів. Він передбачав: модифікацію змісту навчально-виховної роботи в коледжі шляхом упровадження у навчальний процес спецкурсу «Формування соціальної компетентності майбутнього вчителя» (апробація програми, авторських методичних рекомендацій до проведення навчальних занять, захисти проектів); організацію системи виховних заходів, спрямованих на формування соціальної компетентності; залучення студентів до волонтерської діяльності; формування соціального мислення, соціального інтелекту, соціального досвіду у процесі проходження різних видів педагогічної практики.

Четвертий – *результативно-оцінювальний етап* формування соціальної компетентності студентів педагогічних коледжів – передбачав: проведення моніторингу сформованості соціальної компетентності студентів, аналіз дослідно-експериментальної роботи; визначення співвідношення мети і завдань за результатами експерименту та характеристику кола проблем, які потребують подальшого дослідження. На цьому етапі (з вересня 2012 року) спецкурс «Формування соціальної компетентності майбутнього вчителя» було внесено у навчальний план підготовки майбутніх учителів початкових класів як вибіркoву навчальну дисципліну у цикл дисциплін вільного вибору студента.

Доведено, що конструктивне впровадження структури та підвищення ефективності формування соціальної компетентності студентів педагогічних коледжів можливе при дотриманні низки *педагогічних умов*: 1) *модифікація змісту навчально-виховного процесу*, спрямованого на усвідомлене засвоєння студентами соціальних знань, формування системи цінностей, розвитку умінь і навичок соціальної взаємодії, конструктивного міжособистісного спілкування, збагачення життєвого й соціального досвіду, адекватної соціально компетентної поведінки; 2) *ефективні форми і методи навчально-виховної роботи в коледжі*, які забезпечують суб'єкт-суб'єктну взаємодію всіх учасників педагогічного процесу з метою формування соціальної зрілості особистості студента, його соціального інтелекту, соціальної фасилітативності, комунікативної толерантності, емпатії, рефлексії, соціальної активності та здатності до саморегуляції; 3) *вплив соціально-педагогічних чинників формування соціальної компетентності студентів*; 4) *ефективне управління формуванням соціальної компетентності студентів педагогічних коледжів*.

Впровадження *першої педагогічної умови* формування соціальної компетентності студентів педагогічних коледжів полягало у творенні життєво активної особистості через конструювання такого змісту навчання і виховання студентської молоді, який би найбільшою мірою сприяв формуванню в них соціально значущих здібностей, а також через забезпечення єдності соціального й професійного розвитку, готовності вирішувати професійні завдання, пов'язані із суспільною природою людини, і реалізуються крізь призму навчально-виховної роботи з формування соціальної компетентності, систему виховних і позааудиторних заходів у коледжі, а також забезпечення перетворюючої діяльності та саморегуляції студентів. Реалізація цієї педагогічної умови обумовила впровадження у навчально-виховний процес коледжу вибіркової навчальної дисципліни «Формування соціальної компетентності майбутнього вчителя», а також доповнення планів виховної роботи коледжу та кураторів академічних груп системою виховних заходів, годин спілкування, тренінгів, передбачених програмою дисципліни. Авторська дисципліна (на організаційно-діагностичному етапі – спецкурс) «Формування соціальної компетентності майбутнього вчителя» (108 год. – 3 кредити ECTS), вивчалася на третьому (VI семестр) та четвертому (VII семестр) курсах. Головна мета дисципліни полягала в активізації формування соціальної компетентності студентів шляхом трансформації світоглядних знань у переконання та в практичну діяльність. Зміст дисципліни передбачив вивчення студентами трьох основних модулів: «Людина», «Людина серед людей» і «Людина в суспільстві».

Виконання завдань формування соціальної компетентності студентів, передбачених *другою педагогічною умовою*, здійснювалося через реалізацію сукупності форм, методів і засобів, які є складовими різноманітних особистісно зорієнтованих технологій діяльності викладача. Дієвим при цьому виявилось впровадження у навчальний процес, як *традиційних методів навчання* – бесіда, лекція (лекція-бесіда, лекція-диспут, проблемна лекція, лекція з розгляду конкретних ситуацій), семінарські заняття, робота з книгою тощо, так і *низки інтерактивних методів та прийомів роботи зі студентами* – метод кейсів; метод модерації; «сократівський діалог» («Реалії можливостей людини на самореалізацію» та ін.); метод дебатів («Від чого залежить успіх людини?» та ін.); моделювання конкретних ситуацій («Допомагаємо сиротам» та ін.); метод можливих варіантів, або «дерево рішень» («Що важливіше для професії вчителя: принциповість чи гуманність?» та ін.); дискусія у стилі телевізійного ток-шоу («Роль критики у вихованні дитини» та ін.) й у формі симпозиуму («Авторитет учителя і як він досягається?» та ін.); метод «мозкової атаки» («Як переконати людину?» та ін.); «човниковий метод»; аналіз публічних виступів; використання радіо-телевізійних програм та ін.

Важливу роль у формуванні соціальної компетентності було відведено *позааудиторній навчально-виховній роботі зі студентами*. При цьому ми використали комплекс *індивідуальних* (участь студентів у науково-дослідній роботі, в конкурсах і олімпіадах із суспільнознавчих та педагогічних дисциплін; запровадження індивідуальних планів навчання), *колективних* (виховні години в академічних групах – «Твори в собі Людину», «Як керувати собою?» та ін.; години спілкування – «Чи вмію я слухати?» та ін.; відверті розмови – «Чи маю я справжнього друга?» та ін.; тематичні конференції – «Свобода і відповідальність» та ін.; диспути – «Я серед людей – це проблема» та ін.; проблемний семінар «Шляхи формування соціально компетентного випускника коледжу»; круглі столи; рольові ігри тощо) та *групових* («Євроклуб»,

дискусійний клуб «Єврика», Клуб інтелектуалів, Клуб волонтерів «Надія» та ін.) форм роботи.

З'єднувальною ланкою між аудиторною та позааудиторною навчально-виховною роботою зі студентами стало проведення низки *тренінгів*: особистісно-орієнтований тренінг «Як бути особистістю», комунікативний тренінг «Як бути з іншими», поведінкові тренінги «Соціальні ролі, ролі які ми граємо у житті», «Подолання конфліктності».

У контексті формування досвіду соціально компетентної поведінки довели свою ефективність такі *форми позанавчальної роботи*, як *соціальне проектування* (розробка і захист проектів щодо актуальних проблем життя, майбутнього, пізнання та життєвого досвіду, життєвої компетентності, цілей і планів особистості, успіху) та *соціальна практика* (участь у соціальних заходах у межах або поза межами коледжу – волонтерство, участь у суспільно-корисних акціях, акціях милосердя – «Турбота» та ін., у ярмарках-продажах саморобних виробів, благодійних марафонах, робота в школах, у дитячих таборах відпочинку та ін.).

Через реалізацію *третьої педагогічної умови* було передбачено урахування впливу соціально-педагогічних чинників формування соціальної компетентності студентів педагогічних коледжів. До таких *чинників* ми віднесли: *соціальні* (навчально-виховне середовище педагогічного коледжу, норми, правила поведінки, традиції, організація дозвілля студентів, залучення їх до волонтерської роботи тощо) та *особистісні* (загальна культура, цінності, психологічний стан, рівень розвитку соціального мислення, особистісні установки студента, його соціальна активність, самовиховання й самоосвіта).

Четверта педагогічна умова передбачила ефективне управління формуванням соціальної компетентності студентів з боку соціального педагога коледжу. Успішність реалізації цієї управлінської функції соціальним педагогом визначалася рівнем його професійної майстерності та соціальною компетентністю, які є логічно взаємозалежними і взаємодоповнюючими одна одну. Специфікою діяльності соціального педагога коледжу визначаємо координування соціально-педагогічних впливів різних соціальних факторів та соціальних суб'єктів. Завданням професійної діяльності соціальних педагогів в коледжі є поширення соціально-виховних цінностей студентів; реалізація знань, умінь, навичок серед соціальних суб'єктів певних соціумів для активізації та гармонізації соціально-педагогічних впливів (людини, родини, освіти, різноманітних об'єднань тощо) у контексті формування соціальної компетентності.

Експериментальна перевірка ефективності процесу формування соціальної компетентності студентів педагогічних коледжів (структури, педагогічних умов, змісту, форм і методів) здійснювалася упродовж 2009–2012 рр. Дослідженням було охоплено 446 студентів, з них 221 – становили контрольну групу і 225 – експериментальну. До роботи було також залучено 21 викладач, 30 кураторів груп, а також 3 керівники експериментальних навчальних закладів.

З метою перевірки ефективності впроваджених заходів було застосовано методіку визначення рівня сформованості соціальної компетентності студентів педагогічних коледжів, розроблену на констатувальному етапі дослідження.

З усіма задіяними в експерименті студентами, викладачами, керівниками навчальних закладів було проведено два контрольні-діагностичні зрізи. Перший

(вересень–листопад 2009 року) дав змогу діагностувати рівень сформованості соціальної компетентності студентів 3 курсу контрольних й експериментальних груп на початку дослідження, тобто власне до початку впровадження педагогічних умов; другий зріз проведено після їх впровадження, тобто по завершенню експерименту (лютий–травень 2011 року) зі студентами 4 курсу, які вивчали вибірку навчальної дисципліни «Формування соціальної компетентності майбутнього вчителя» та були учасниками модернізації системи навчально-виховного процесу.

Аналіз та інтерпретація одержаних експериментальних результатів проведені з використанням методів математичної статистики таким чином: 1) обробка анкет, тестових методик, узагальнення кількісних даних респондентів контрольних і експериментальних груп; 2) графічна інтерпретація здобутих даних; математична обробка результатів; 3) виявлення тенденцій отриманих результатів, їх аналіз, узагальнення, систематизація.

Аналіз результатів контрольного етапу експерименту, представлених на рис. 2, переконливо засвідчив, що динаміка рівнів сформованості соціальної компетентності студентів педагогічних коледжів є позитивною. Так, в експериментальних групах на 5,44 % зросла частка студентів із високим рівнем сформованості соціальної компетентності, на 10,32 % – із достатнім рівнем (загалом 42,42 % – 96 студентів). У студентів із контрольних груп ці зміни не такі значні: на 0,45 % зросла частка студентів із високим рівнем, на 1,81 % – із достатнім (загалом 28,04 % – 62 студенти).

Рис. 2. Динаміка рівнів сформованості соціальної компетентності студентів педагогічних коледжів

Знизилася і частка респондентів із низьким і початковим рівнями сформованості соціальної компетентності. В експериментальній групі відповідно на 5,78 % та 4,22 % (загалом 24,21% – 54 особи); у контрольній – по 1,47 % (загалом 32,79 % – 72 особи).

Перевірка статистичної значущості отриманих результатів за допомогою критерію однорідності $\chi^2_{емп}$ виявила значущі позитивні зрушення в експериментальних групах.

Отже, узагальнення і систематизація одержаних у ході експериментального дослідження результатів дало можливість стверджувати про доцільність та ефективність упровадження педагогічних умов формування соціальної компетентності студентів

педагогічних коледжів, цілеспрямованість у їх впровадженні через забезпечення розробленої та апробованої структури, в основі якої лежало викладання вибіркової навчальної дисципліни «Формування соціальної компетентності майбутнього вчителя» (з січня 2013 року – дисципліна самостійного вибору навчального закладу).

ВИСНОВКИ

У дисертації представлено теоретичне узагальнення й нове вирішення актуальної проблеми – формування соціальної компетентності студентів педагогічних коледжів, що знайшло своє відображення у розкритті сутності цього поняття, обґрунтуванні, розробці та впровадженні структури й педагогічних умов формування соціальної компетентності студентів педагогічних коледжів. Результати теоретичного й експериментального дослідження засвідчили досягнення мети й вирішення поставлених завдань, що дозволило зробити відповідні висновки.

1. На основі аналізу філософських, психологічних, соціологічних та соціально-педагогічних джерел, які розкривають змістові характеристики формування соціальної компетентності студентів педагогічних коледжів, з'ясовано стан досліджуваного питання у педагогічній теорії та практиці. Визначено, що окреслена проблема є однією із пріоритетних у сучасному українському суспільстві.

Доведено, що пошук ефективних шляхів розв'язання порушеного питання стимулює подолання існуючих суперечностей між: соціальними потребами у фахівцях, здатних до здійснення ефективної соціальної взаємодії, передбачення наслідків соціальної поведінки та недосконалістю підготовки студентів педагогічних коледжів у системі фахової освіти; новими соціальними потребами у формуванні соціальної компетентності студентів педагогічних коледжів і недооцінкою цього процесу в сучасній системі вищої освіти; визнанням необхідності вдосконалення підготовки студентів у педагогічних коледжах до соціальної діяльності та відсутністю науково обґрунтованих педагогічних умов ефективного формування соціальної компетентності студентів.

2. Соціальну компетентність розглянуто, як набуту здатність особистості гнучко й конструктивно орієнтуватися в постійно мінливих соціальних умовах та ефективно й творчо взаємодіяти із соціальним середовищем. Окреслено структуру соціальної компетентності, як сукупність компонентів: когнітивний (знання, що впливають на результативність соціальної взаємодії); мотиваційно-ціннісний (життєві цінності особистості, її орієнтації та мотиви ставлення); діяльнісний (практична реалізація засвоєних знань і способів дій, досвід діяльності) та рефлексивний (самопізнання суб'єктом власних психічних актів, станів, поведінки; розуміння дій і поведінки інших учасників взаємодії, оцінку цього процесу та, за необхідності, його корекцію). До основних функцій соціальної компетентності віднесено: інформаційно-пізнавальну, адаптивну, прогностичну, комунікативну, рефлексивну та поведінково-діяльнісну.

З'ясовано, що соціальна компетентність може стосуватися як однієї конкретної людини, так і всієї соціальної групи і передбачає наявність не лише системи знань, умінь, навичок і досвіду діяльності, а й сформованість життєвих і професійних цінностей, самостійності, певного рівня освіченості та здатності ефективно вирішувати

нові, нестандартні завдання. При цьому *соціальну компетентність студентів педагогічних коледжів* нами розкрито як багатоаспектний процес соціального становлення особистості, який спрямований на розвиток когнітивного, мотиваційно-ціннісного, діяльнісного та рефлексивного компонентів соціальної компетентності, що сприяють ефективній реалізації соціально-компетентної діяльності студентів.

Встановлено, що підлітково-юнацький вік є сенситивним для ефективного формування соціальної компетентності, оскільки пов'язаний із вибором життєвої позиції, становленням ідентичності, пізнанням внутрішнього світу й зумовленою цим потребою самовизначення у житті. У зв'язку із цим наголошено, що особливості формування соціальної компетентності студентів педагогічних коледжів вимагають врахування вікового й особистісного становлення студентів, специфіки організації навчально-виховного середовища педагогічного коледжу та особливих суспільних вимог до професії вчителя, які впливають на успішність протікання процесу соціалізації студента в нових умовах.

3. Вивчення реального рівня сформованості соціальної компетентності студентів педагогічних коледжів є невіддільною складовою процесу її формування та розвитку. На основі визначення змістових характеристик відповідних структурних компонентів соціальної компетентності було окреслено *критерії та показники* її прояву у студентів педагогічних коледжів: *когнітивний критерій* (загальна успішність студента, якість світоглядних і людинознавчих знань, ставлення до збагачення й поглиблення соціально-професійних знань, навички самоосвіти, педагогічного пошуку, креативність мислення, оволодіння методами наукового пізнання); *ціннісно-мотиваційний критерій* (чіткість ієрархії цінностей, умотивованість майбутнього вчителя до творчої педагогічної діяльності, потреба в міжособистісній соціальній взаємодії); *діялісно-практичний критерій* (усвідомлення професійних дій і рішень, соціальний інтелект, соціальна активність); *рефлексивно-саморегулятивний критерій* (усвідомлення рольової поведінки, комунікативна толерантність, адекватність самооцінки, переконаність у необхідності саморозвитку та самовдосконаленні, самостійність у прийнятті рішень, готовність до саморегуляції, рівень соціальної зрілості).

Сформованість соціальної компетентності у зазначеного контингенту характеризувалася п'ятьма рівнями її розвитку (початковий, низький, середній, достатній, високий), які ідентифікувалися на підставі інтерпретації якісних і кількісних характеристик та інтенсивності прояву її показників. Під час констатувального етапу експерименту встановлено, що сформованість соціальної компетентності студентів педагогічних коледжів є недостатньою: високий рівень мають лише 2,34 % студентів (6 осіб), достатній – 22,26 % (57 осіб), середній – 36,71 % (94 особи), низький – 31,64 % (81 особа), початковий – 7,03 % (18 осіб). Отримані результати підтвердили необхідність проведення цілеспрямованої експериментальної роботи.

4. Теоретично обґрунтовано й експериментально апробовано *структуру формування соціальної компетентності студентів педагогічних коледжів*. Вона відображає теоретико-конструктивну технологію організації навчально-виховного процесу в педагогічних коледжах та є цілісною системою, що включає: а) мету, б) завдання, в) функції, г) етапи формування соціальної компетентності студентів (організаційно-діагностичний, когнітивний, діялісно-практичний, результативно-оцінювальний), г) критерії та показники сформованості соціальної компетентності,

д) педагогічні умови, е) результат. Відзначено, що формування соціальної компетентності студентів зумовлене загальними закономірностями навчально-виховного процесу та змістом професійної підготовки студентів педагогічних коледжів.

5. Доведено, що формування соціальної компетентності студентів педагогічних коледжів є результативним, якщо студенти, осмислюючи соціальну компетентність як категорію цінності, зацікавлені процесом опанування змісту досліджуваного феномена в єдності його структурних компонентів, а також результатом, що досягається завдяки створенню адекватних поставленій меті *педагогічних умов*, серед яких: модифікація змісту навчально-виховного процесу; ефективні форми і методи навчально-виховної роботи в коледжі; вплив соціально-педагогічних чинників формування соціальної компетентності студентів; ефективне управління формуванням соціальної компетентності студентів педагогічних коледжів.

Задля ефективної реалізації кожної з педагогічних умов було підібрано *зміст та визначено форми і методи* формування соціальної компетентності студентів педагогічних коледжів. Цілеспрямованість і комплексність у їх впровадженні забезпечила розроблена та апробована авторська вибіркова навчальна дисципліна «Формування соціальної компетентності майбутнього вчителя». Досягнення мети, виконання завдань і реалізація змісту формування соціальної компетентності студентів здійснювалась за допомогою сукупності традиційних та інтерактивних методів, індивідуальних, колективних і групових форм роботи. Дієвими у формуванні соціальної компетентності студентів педагогічних коледжів визначено такі форми та методи роботи зі студентською молоддю, які максимально створювали можливість для їх соціального вдосконалення, сприяли формуванню їхнього життєвого самовизначення, розвитку людяності, толерантності, поваги до інших, бути активним учасником усіх суспільних процесів, а саме: проектна діяльність, «сократівський діалог», дебати, моделювання конкретних ситуацій, «Дерево рішень», дискусії у стилі телевізійного ток-шоу та у формі симпозіуму, «мозкова атака», «аналіз публічних виступів», метод кейсів і метод модерації. У контексті формування досвіду соціально компетентної поведінки ефективними виявились також соціальне проектування і соціальна практика.

Кількісний та якісний аналіз результатів експериментальної роботи підтвердили дієвість реалізації педагогічних умов формування соціальної компетентності студентів педагогічних коледжів, доцільність впровадження навчальної дисципліни у процес професійної підготовки. У результаті формувального впливу відбулися статистично значущі позитивні зміни в рівнях сформованості соціальної компетентності представників експериментальних груп: загалом 42,42 % (96 студентів) досягли високого та достатнього рівнів сформованості соціальної компетентності (в контрольній лише 28,04 % – 62 особи).

Проведене дослідження не претендує на вичерпний розгляд усіх аспектів означеної проблеми. *Подальшого вивчення потребують*: питання обґрунтування механізмів формування соціальної компетентності в різних соціально-педагогічних умовах; формування соціальної компетентності студентів різних форм та напрямів підготовки; удосконалення інструментарію діагностики визначення готовності студентів до формування соціальної компетентності дітей різного віку.

Зважаючи на актуальність досліджуваної теми, рекомендовано введення вибіркової навчальної дисципліни «Формування соціальної компетентності майбутнього вчителя» до навчальних планів вищих навчальних закладів, які здійснюють підготовку вчителя, що, у свою чергу, забезпечило б ефективність формування соціальної компетентності студентів педагогічних коледжів.

Список опублікованих праць за темою дисертації:

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Борбич Н. В. Формування соціальної компетентності студентів педагогічних коледжів : навч.-метод. посіб. / Н. В. Борбич ; за заг. ред. проф. П. М. Гусака. – Луцьк : Луцьк. пед. коледж, 2013. – 136 с.
2. Борбич Н. В. Компетентність як педагогічне явище / Н. В. Борбич // Педагогіка і психологія професійної освіти : наук.-метод. журн. / [гол. ред. Н. Г. Ничкало]. – Львів : Нац. ун-т «Львівська політехніка», 2011. – № 3. – С. 91–98.
3. Борбич Н. В. Проблема соціальної компетентності в науковій літературі / Н. В. Борбич // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Серія : Педагогічні науки / [гол. ред. І. О. Смолюк]. – Луцьк : ВНУ ім. Лесі Українки, 2011. – Вип. 17. – С. 115–120.
4. Борбич Н. В. Соціальна компетентність як складова частина компетентнісного підходу / Н. В. Борбич // Педагогічний пошук : наук.-метод. вісн. / [гол. ред. М. О. Сташенко]. – Луцьк : П. П. Іванюк В. П., 2011. – Вип. 2 (70). – С. 11–13.
5. Борбич Н. В. Теоретичні основи формування соціальної компетентності майбутніх фахівців / Н. В. Борбич // Парус : наук.-пед. журн. Миколаївщини / [гол. ред. Т. Лебеденко]. – Миколаїв : ФОП Москвін А. А., листопад, 2011. – № 1. – С. 62–65.
6. Борбич Н. В. Теоретичне обґрунтування технології формування соціальної компетентності студентів педагогічних коледжів / Н. В. Борбич // Парус : наук.-пед. журн. Миколаївщини / [голов. ред. Т. Лебеденко]. – Миколаїв : ФОП Москвін А. А., грудень–січень, 2011/2012. – № 2. – С. 58–61.
7. Борбич Н. В. Соціальна компетентність майбутнього фахівця як чинник розвитку його професіоналізму / Н. В. Борбич // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Серія : Педагогічні науки / [гол. ред. М. О. Носко]. – Чернігів : ЧНПУ, 2012. – Вип. 96. – С. 25–27.
8. Борбич Н. В. Соціальна компетентність майбутніх фахівців як один із пріоритетних напрямів функціонування сучасної системи освіти / Н. В. Борбич // Вісник Черкаського університету. Серія : Педагогічні науки / [гол. ред. А. І. Кузьмінський]. – Черкаси : ЧНУ, 2012. – № 10 (223). – С. 30–35.
9. Борбич Н. В. Аналіз рівня сформованості соціальної компетентності студентів педагогічного коледжу / Н. В. Борбич // Педагогічний дискурс : зб. наук. пр. / гол. ред. І. М. Шоробура. – Хмельницький : ХГПА, 2012. – Вип. 13. – С. 36–42.
10. Борбич Н. В. Зміст, форми і методи формування соціальної компетентності студентів педагогічного коледжу / Н. В. Борбич // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка / [гол. ред. М. О. Носко]. – Чернігів : ЧНПУ, 2012. – Т. 1. Вип. 104. – С. 38–41.

11. Борбич Н. В. Формування соціальної компетентності студентів педагогічних коледжів / Н. В. Борбич // Актуальні проблеми підготовки фахівців на сучасному етапі / Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (Частина 1). – Луцьк : Луцьк. пед. коледж, 2013. – С. 15–20.

12. Борбич Н. В. Педагогічний процес формування соціальної компетентності студентів педагогічних коледжів / П. М. Бойчук, Н. В. Борбич // Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова : зб. наук. пр. Серія № 11 : Соціальна робота. Соціальна педагогіка / [за заг. ред. проф. А. Й. Капської]. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2013. – № 16. – С. 175–181..

Опубліковані праці апробаційного характеру

13. Борбич Н. В. Теоретичні основи соціальної компетентності педагога / Н. В. Борбич // Перший крок у науку : матеріали VI Всеукр. наук.-практ. конф., 5–6 квіт. 2011 р. – Луганськ : Поліграфресурс, 2011. – Т.5. – С. 10–14.
14. Борбич Н. В. Соціальна компетентність як психолого-педагогічний феномен / Н. В. Борбич // Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. студ. і асп., 10–11 трав. 2011 р. – Луцьк : ВНУ ім. Лесі Українки, 2011. – Т. 1. – С. 187–188.
15. Борбич Н. В. Сущність поняття компетентність / Н. В. Борбич // Социально-педагогическая и медико-психологическая поддержка развития личности в онтогенезе : материалы Междунар. науч.-практ. конф., 19–20 мая 2011 г. ; редкол. : Т. С. Будько [и др.]. – Брест : БрГУ, 2011. – С. 11–16.
16. Борбич Н. В. Соціальна компетентність студентів вищих навчальних закладів / Н. В. Борбич // Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. студ. і асп., 14–15 трав. 2012 р.. – Луцьк : ВНУ ім. Лесі Українки, 2012. – Т. 1. – С. 146–147.
17. Борбич Н. В. Проблема формування соціальної компетентності майбутнього вчителя у сучасній освітній системі / Н. В. Борбич // Освіта дорослих як фактор розвитку дорослої людини в умовах сучасних соціальних змін : матеріали Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф., 21–23 берез. 2012 р. – Черкаси : ЧНУ, 2012. – С. 38–41.
18. Борбич Н. В. Теоретичні основи проблеми формування соціальної компетентності студентів педагогічних коледжів / Н. В. Борбич // Актуальні проблеми іншомовної комунікації: лінгвістичні, методичні та соціально-психологічні аспекти : I Всеукр. наук.-метод. конф., 24 квіт. 2012 р. : зб. тез. – Луцьк : РВВ ЛНТУ, 2012. – С. 131–133.

Опубліковані праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

19. Борбич Н. В. Підготовка студентів педагогічного коледжу до формування у молодших школярів соціального досвіду засобами нових інформаційних технологій (за матеріалами виховної практики) / Н. В. Борбич // Інформаційні технології в педагогічній освіті : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 12–13 груд. 2006 р. – Луцьк : Волин. обл. друк., 2007. – С. 128–133.
20. Борбич Н. В. Виховання – важлива умова формування соціального досвіду особистості / Н. В. Борбич // Матеріали Другої міжнар. соц.-пед. конф., 24–25 квіт. 2007 р. – Луцьк : ВНУ ім. Лесі Українки, 2007. – С. 33–35.

21. Борбич Н. В. Соціалізація особистості – необхідна умова виховання свідомого громадянина держави / Н. В. Борбич // Україна наукова : Третя всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф., 20–22 груд. 2007 р. : зб. тез. – К. : ТОВ «Меганом», 2007. – Ч. 1. – С. 41–43.

22. Борбич Н. Тенденції розвитку соціального виховання в сучасній науці / Н. В. Борбич // Вісник Запорізького національного університету. Серія : Педагогічні науки / [гол. ред. Л. І. Міщик]. – Запоріжжя : ЗНУ, 2008. – № 1. – С. 30–33.

23. Борбич Н. В. Роль соціально-виховних впливів на формування особистості в сімейному та шкільному середовищі / Н. В. Борбич // Зб. наук.-метод. пр. викл. та студ. Луцьк. пед. коледжу. – Луцьк : ПВД «Твердиня», 2008. – Вип. 1. – С. 117–122.

24. Борбич Н. В. Соціалізація учнів молодшого шкільного віку засобами народної педагогіки / Н. В. Борбич // Українська наука в мережі Інтернет : Третя всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф., 26–28 лют. 2008 р. : зб. тез. – К. : ТОВ «Меганом», 2008. – Ч. 2. – С. 36–38.

25. Борбич Н. В. Соціально-педагогічні аспекти соціалізації особистості молодшого школяра / Н. В. Борбич // Соціально-педагогічні аспекти сприяння здоров'ю учнівської та студентської молоді : матеріали Третьої міжнар. соц.-пед. конф., 1–2 жовт. 2008 р. – Луцьк : ПП Іванок В. П., 2008. – С. 47–53.

26. Борбич Н. В. Особливості шкільної соціалізації учнів початкових класів / Н. В. Борбич // Зб. наук. пр. Серія : Педагогічні науки / [гол. ред. М. Степаненко]. – Полтава : ПДПУ ім. В. Г. Короленка, 2009. – Вип. 2. – С. 4–8.

27. Борбич Н. В. Суть і структура соціального досвіду особистості / Н. В. Борбич // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Серія : Педагогічні науки / [гол. ред. І. О. Смолюк]. – Луцьк : ВНУ ім. Лесі Українки, 2010. – Вип. 13. – С. 202–205.

28. Борбич Н. В. Психолого-педагогічні основи соціалізації дітей дошкільного віку / Н. В. Борбич // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Серія : Педагогічні науки / [гол. ред. І. О. Смолюк]. – Луцьк : ВНУ ім. Лесі Українки, 2010. – Вип. 23. – С. 196–199.

АНОТАЦІЇ

Борбич Н. В. Формування соціальної компетентності студентів педагогічних коледжів. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.05 – соціальна педагогіка. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова МОН України, Київ, 2013.

У роботі здійснено порівняльний аналіз понять «компетентність» та «компетенція»; уточнено поняття «соціальна компетентність», визначено його структуру, функції; подано трактування феномену «соціальна компетентність студентів педагогічних коледжів», проаналізовано особливості та чинники його формування у студентів педагогічних коледжів; визначено критерії, показники та виявлено рівні сформованості соціальної компетентності студентів педагогічних коледжів; розроблено та впроваджено структуру, зміст і педагогічні умови формування соціальної компетентності студентів

педагогічних коледжів; розроблено програму навчальної дисципліни «Формування соціальної компетентності майбутнього вчителя»; підібрано та апробовано комплекс інтерактивних форм, методів і прийомів роботи, що забезпечили ефективне формування соціальної компетентності студентів педагогічних коледжів.

Ключові слова: компетентність, майбутні вчителі, педагогічні умови формування соціальної компетентності, соціальна компетентність, соціальна компетентність студентів педагогічних коледжів.

Борбич Н. В. Формирование социальной компетентности студентов педагогических колледжей. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.05 – социальная педагогика. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова МОН Украины, Киев, 2013.

В работе осуществлен сравнительный анализ понятий «компетентность» и «компетенция». Уточнено понятие «социальная компетентность», определена его структура (когнитивный, мотивационно-ценностный, деятельностный, рефлексивный компоненты) и функции (информационно-познавательная, прогностическая, адаптивная, коммуникативная, рефлексивная и поведенческо-деятельностная).

Подана трактовка понятия «социальная компетентность студентов педагогических колледжей» как многоаспектного процесса социального становления личности, который направлен на развитие когнитивного, мотивационно-ценностного, деятельностного и рефлексивного компонентов социальной компетентности, позволяющие эффективно реализовывать социально-направленную деятельность студентов. Подчеркнуто, что особенности формирования социальной компетентности у студентов педагогических колледжей требуют учета возрастного и личностного становления студентов, а также специфики организации учебно-воспитательной среды педагогического колледжа и особенных общественных требований к профессии учителя, которые влияют на успеваемость протекания процесса социализации студента в новых условиях.

Определены критерии (когнитивный, ценностно-мотивационный, деятельностно-практический, рефлексивно-саморегулирующий), показатели (общая успеваемость студентов, качество мировоззренческих и человековедческих знаний, отношение к обогащению и углублению социально-профессиональных знаний, навыки самообразования, педагогического поиска, креативность мышления, овладение методами научного познания, четкость иерархии ценностей, мотивированность будущего учителя к творческой педагогической деятельности, потребность в межличностном социальном взаимодействии, осознание профессиональных действий и решений, социальный интеллект, социальная активность, осознание ролевого поведения, коммуникативная толерантность, адекватность самооценки, убежденность в необходимости саморазвития и самоусовершенствования, самостоятельность в принятии решений, готовность к саморегуляции, а также уровень социальной зрелости) и выявлены уровни сформированности социальной компетентности студентов педагогических колледжей (начальный, низкий, средний, достаточный и высокий).

Разработано и внедрено структуру формирования социальной компетентности студентов педагогических колледжей, в которой отражены: а) цель, б) задания, в) функции, г) этапы формирования социальной компетентности студентов

(организационно-диагностический, когнитивный, деятельностно-практический, результативно-оценочный), д) критерии и уровни сформированности социальной компетентности, е) педагогические условия, ё) результат. Подчеркнуто, что формирование социальной компетентности студентов обусловлено общей закономерностью учебно-воспитательного процесса и содержанием профессиональной подготовки студентов педагогических колледжей.

Определены педагогические условия, за соблюдения которых реализовывалась структура формирования социальной компетентности студентов педагогических колледжей: модификация содержания учебно-воспитательного процесса; эффективные методы и формы учебно-воспитательной работы в колледже; влияние социально-педагогических факторов формирования социальной компетентности студентов; эффективное управление формированием социальной компетентности студентов педагогических колледжей.

Разработано и апробировано учебную дисциплину «Формирования социальной компетентности будущего учителя». В процессе формирующего эксперимента подобрано и внедрено комплекс традиционных методов обучения, интерактивных форм, методов и приемов учебной и внеаудиторной работы, форм проектирования и социальной практики, что обеспечили эффективное формирование социальной компетентности студентов педагогических колледжей.

Представлены результаты экспериментальной проверки эффективности разработанной структуры и педагогических условий формирования социальной компетентности студентов педагогических колледжей.

Ключевые слова: компетентность, будущие учителя, педагогические условия формирования социальной компетентности, социальная компетентность, социальная компетентность студентов педагогических колледжей.

Borbych N. V. Forming of social competence of students of pedagogical colleges. – It is manuscript.

The thesis is submitted for acquiring a Candidate of Pedagogical Science degree specialty 13.00.05 – social pedagogic. – The National Pedagogical University named after M. P. Dragomanov, Department of Education and Science of Ukraine, Kyiv, 2013.

In work the comparative analysis of notions «competence» and «jurisdiction» is carried out; notion «social competence» is specified, his structure, functions is definite; interpretation of the phenomenon «social competence of students of pedagogical colleges» is given, features and factors of it's forming at the students of pedagogical colleges are analyzed; criteria are definite, indexes and the levels of formed of social competence of students of pedagogical colleges are exposed; structure, maintenance and pedagogical terms of forming of social competence of students of pedagogical colleges it is developed and inculcated; the program of educational course of «Forming of social competence of future teacher» is developed; it is neat and the complex of interactive forms, methods and receptions of work is approved, that the effective forming of social competence of students was provided.

Key words: competence, social competence, and social competence of students of pedagogical colleges, pedagogical terms of forming of social competence, teacher of initial classes.